

CONSIDERAȚII ASUPRA DENUMIRILOR ȘI ORGANIZĂRII STĂPÂNIRILOR BIZANTINE DE LA DUNĂREA DE JOS ÎN SECOLELE X-XII

Vasile MĂRCULEȚ*

Mots-clés: *Dristra, Dorostolon, Ioannoupolis, Théodoroupolis, la Mésopothamie Occidentale ou de l'Ouest, les villes d'Istros, les villes paristriennes, Paristrion, Paradounavon.*

Cuvinte cheie: *Dristra, Dorostolon, Ioannoupolis, Theodoroupolis, Mesopotamia Occidentală sau a Apusului, orașele de la Istros, orașele paristriene, Paristrion, Paradounavon.*

Résumé: *Pendant la période comprise entre 971 et la fin du XIIe siècle, les possessions byzantines au Bas Danube apparaissent mentionnées dans les sources byzantines, sigilliographiques et littéraires, sous huit noms: 1. Ioannoupolis et Dorostolon (Ιωαννούπολις και Δοροστόλον), 2. Theodoroupolis (Θεοδωρούπολις), 3. la Mésopotamie Occidentale ou de l'Ouest (Μεσοποταμία τῆς Δύσεως), 4. Dristra (Δρίστρα) et/ou Dorostolon (Δορόστολον/Δοροστόλων), 5. les villes d'Istros ou dans la formule élargie, les villes et les terres d'Istros, 6. les villes paristriennes (παρίστριου πόλεις), 7. Paristrion (Παριστρίων/Παρίστριον), 8. Paradounavon (Παραδουνάβων). Pendant la même époque dans les régions gouvernées par Byzance au Bas Danube se sont succédées cinq unités militaires et administratives: 1. le stratégat (la stratégie) de Ioannoupolis et de Dorostolon (env. 971), 2. le catépanat de Théodoroupolis (971-av. 975/976), 3. le catépanat ou le duché de Mésopothamie Occidentale (env.975/976-après 1002), qui pendant son fonction renfermait aussi les stratégats de Mésopothamie Occidentale et de Dristra ou Dorostolon (env. 975/976-env. 986), respectivement le stratégat de Mésopothamie Occidentale (après 986-env. 1000/1001), 4. le stratégat (la stratégie) de Dristra ou de Dorostolon (après 1025-env. 1025) et 5. le thème Paristrion ou Paradounavon (après 1025-la fin du XIe siècle), mentionné dans les sources sous le nom de catépanat de Dristra, l'archontat des villes d'Istros ou des villes paristriennes, le duché de Paristrion, le catepanat ou le duché de Paradounavon. Pour le XIIe siècle, on constate que plusieurs sources littéraires emploient, pour désigner les régions du Danube, les noms de villes paristriennes et Paristrion, identiques à deux noms employés par des sources*

*Vasile Mărculeț: Colegiul Tehnic „Mediensis” Mediaș, jud. Sibiu; e-mail: vasmarculeț@yahoo.com.

littéraires pour indiquer l'unité militaire et administrative danubienne du XIe siècle. Cet emploi permet que, très probablement, le thème Paristrion-Paradounavon a continué son existence même pendant le XIIe siècle, cessant environ les ans 1201-1202, à la suite de la conquête successive de ses territoires par le Tzarat Blaque-Bulgare. Aucune des dénominations employées pour désigner les possessions byzantines du Bas Danube, n'as un caractère strictement officiel. À l'exception des noms Paristrion, les villes paristriennes et les villes d'Istros/ou les villes et les possessions d'Istros, qui se retrouvent seulement dans les sources littéraires, toutes les autres, considérées officielles – Théodoroupolis, Dristra, Dorostolon, Mésopotamie Occidentale et Paradounavon – se retrouvent dans des sources sigillographiques que aussi bien littéraires. Nous considérons donc qu'en ce qui concerne les noms Théodoroupolis, Dristra, Dorostolon, la Mésopotamie Occidentale et Paradounavon la signification et le caractère officiel sont prédominants; les autres appellatifs – Paristrion, les villes paristriennes et les villes d'Istros/ou les villes et les possessions d'Istros – ont une signification et un caractère exclusivement géographique.

Rezumat: În perioada dintre 971 și sfârșitul sec. XII, stăpânirile bizantine la Dunărea de Jos sunt menționate în sursele sigilografice și literare bizantine sub opt denumiri: 1. Ioannoupolis și Dorostolon (Ιωαννούπολις και Δορόστολον), 2. Theodoroupolis (Θεοδωρούπολις), 3. Mesopotamia Occidentală sau de Vest (Μεσοποταμία της Δύσεως), 4. Dristra (Δρίστρα) și/sau Dorostolon (Δορόστολον/Δοροστόλων), 5. orașele de la Istru sau în formulă extinsă orașele și ținuturile de la Istru, 6. orașele paristrienne (παρίστριοι πόλεις), 7. Paristrion (Παριστρίων/Παρίστριον), 8. Paradounavon (Παραδουνάβων). În aceeași perioadă în regiunile stăpânite de Bizanț la Dunărea de Jos s-au succedat cinci unități militar-administrative bizantine: 1. strategatul (strategia) de Ioannoupolis și de Dorostolon (cca. 971), 2. katepanatul de Theodoroupolis (971-cca. 975/976), 3. katepanatul sau ducatul Mesopotamiei occidentale (cca. 975/976-post 1002), care pe durata funcționării sale a avut în compunere strategatele Mesopotamia Occidentală și Dristra/Dorostolon (cca. 975/976-cca. 986), respectiv strategatul Mesopotamiei Occidentale (post 986-cca. 1000/1001), 4. strategatul (strategia) de Dristra sau de Dorostolon (post 1025-cca. 1025) și 5. thema Paristrion sau Paradounavon (după 1025-sfârșitul sec. XI), menționată în surse sub numele de katepanat de Dristra, arhontat al orașelor de la Istru sau al orașelor paristriene, ducat de Paristrion, katepanat sau ducat de Paradounavon.

Pentru sec. XII constatăm că mai multe surse literare folosesc pentru a desemna ținuturile de la Dunăre denumirile de orașe paristriene și Paristrion, identice cu două denumiri folosite de sursele literare pentru a indica unitatea militară și administrativă dunăreană din sec. XI. Acest fapt ne permite să tragem concluzia că, foarte probabil, thema Paristrion-Paradounavon a continuat să existe și în sec. XII, ea încetând spre cca. 1201-1202 ca urmare a cuceririi succesive a teritoriilor de către țaratul vlaho-bulgar. Niciuna din denumirile folosite pentru a desemna posesiunile bizantine de la Dunărea de Jos nu are un caracter strict oficial. Cu excepția numelor Paristrion, orașe paristriene sau orașe de la Istros/sau orașe și posesiuni de la Istru, care se regăsesc numai în izvoare literare, celelalte, considerate a fi oficiale – Theodoroupolis, Dristra, Dorostolon, Mesopotamia occidentală și Paradounavon-, se regăsesc atât în sursele sigilografice, cât și în cele literare. Considerăm deci, că în timp ce pentru denumirile Theodoroupolis, Dristra, Dorostolon, Mesopotamia occidentală și Paradounavon predominante sunt

semnificația și caracterul oficial, pentru celelalte – *Paristrion*, orașele paristriene și orașele de la Istros/sau orașele și posesiunile de la Istros-, denumirile au o semnificație și un caracter exclusiv geografic.

Victoria obținută de împăratul Ioannes I Tzimiskes asupra marelui cneaz al Kievului, în vara anului 971, soldată cu recucerirea Bulgariei răsăritene și de nord-est, a permis basileului să restabilească frontiera Imperiului Bizantin pe sectorul răsăritean al Dunării inferioare. Teritoriile riverane fluviului, din amonte de Dristra/Dorostolon (Silistra) și până pe litoralul Mării Negre, incluzând și spațiul danubiano-pontic au constituit o unitate militar-administrativă distinctă, care va cunoaște de-a lungul timpului o serie de reorganizări succesive.

Desființarea Țaratului Bulgar în anul 1018 de către împăratul Basileios II (976-1025) a fost urmată de organizarea în fostele sale teritorii a mai multor unități militar-administrative bizantine. Stăpânirile imperiului de la Dunărea de Jos au fost incluse într-o unitate militar-administrativă distinctă, care ocupa un teritoriu delimitat aproximativ de cursul inferior al Dunării din amonte de Vidin și până la gurile de vărsare în nord, culmile Munților Balcani în sud, litoralul Mării Negre de la gurile Dunării și până la sud de Varna în est și, foarte probabil, valea Timocului în vest¹.

Scurt istoric al problemei. Denumirile stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos și succesiunea lor au mai făcut de-a lungul timpului subiectul unor investigații din partea cercetătorilor români și străini. Rezultatele și concluziile lor diferă însă, fiind influențate îndeosebi de stadiul descoperirilor și al cercetărilor momentului. Întrucât o abordare exhaustivă este imposibilă în cadrul demersului nostru, ne vom limita la a selecta câteva din opiniile exprimate de-a lungul timpului.

La mijlocul secolului trecut, în lucrarea sa de sinteză consacrată ducatelor Paristrion și Bulgaria, Nicolae Bănescu identifica pentru stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos două denumiri principale: *Paristrion*, denumire folosită cu precădere de scriitorii bizantini, și *Paradounavon* sau *Paradounavis*, formă specifică limbii comune². Alte denumiri folosite pentru a desemna aceleași realități militar-administrative, identificate de istoricul român au fost: „*orașele de la Istros*”, „*orașele paristriene*” sau „*Dristra-Dorostolon*”³.

Două decenii mai târziu, pe baza studierii lucrării intitulate *Taktikon Scorialensis*, redactată, foarte probabil, la sfârșitul domniei lui Ioannes I Tzimiskes sau la începutul celei a lui Basileios II, istoricul grec N.A. Oikonomides identifica pentru stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos denumirile *Mesopotamia Occidentală* și *Dristra*⁴. După anul 1000, conchide același istoric, denumirea stăpânirilor bizantine din regiune va fi cea de *Paristrion* sau *Paradunavon*, în timp ce *Mesopotamia Occidentală* va dispărea din surse⁵.

¹ MĂRCULEȚ 2008a, p. 24-25; cf. STĂNESCU 1968, p. 483-485; ȘESAN 1978, p. 47-48; BICA 2003, p. 107-108.

² BĂNESCU 1946, p. 58.

³ BĂNESCU 1946, p. 58-68.

⁴ OIKONOMIDES 1965, p. 57, 62, 73.

⁵ OIKONOMIDES 1965, p. 75.

Cu peste patru decenii în urmă, abordând această problemă, istoricul Eugen Stănescu preciza, spre exemplu, că „dintru început se poate observa că denumirile acestei regiuni se împart în două categorii: 1) cu referire la orașul de reședință *Dristra-Dorostolon* [...], sau cu referire la Dunăre (*Istros, Danoubis*), sub două forme, fie: 2) sub formă substantivală: *Paradounabon-Paradounabis*, fie: 3) sub formă adjectivală: *Paristrion*”⁶. În demersul său, istoricul român preciza că a luat în considerare, „în primul rând pe cele care întrunesc următoarele trei elemente: denumirea regiunii, titlurile sau funcțiile exercitate, titularul acestora”⁷. În sfârșit, în finalul demonstrației sale, autorul citat identifică următoarea succesiune în evoluția denumirilor purtate de stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos: „*Dristra-Paristrion-Paradounabon*, fără ca aceasta să însemne o diviziune rigidă”⁸.

Ulterior, reluând succint discuția asupra denumirilor unității militar-administrative bizantine de la Dunărea de Jos, Eugen Stănescu conchidea: „Rezultatul unei cercetări de acest gen ne oferă trei denumiri: 1. *Dristra-Dorostolon*; 2. «orașele paristriene»; 3. *Paradounabon-Paradounabis* – dintre care prima și ultima sunt atestate, în afară de numeroasele mențiuni literare, de sigilografie și de documente”⁹.

Din punct de vedere cronologic, istoricul rămâne consecvent opiniei exprimate anterior. Ca urmare el susține că „dacă noi admitem certe modificările datelor care ne apar perfect justificate, obținem următoarea ordine: *Dristra-Paristrion-Paradounabon*, ilustrând pentru secolul al XI-lea fazele inițiale, mijlocii și finale, ținând cont de faptul că pentru secolul al XII-lea nu avem vreo denumire specială din punct de vedere administrativ și militar”¹⁰.

În ceea ce privește denumirea unității militar-administrative de la Dunărea de Jos în epoca analizată, E. Stănescu identifică: „pentru *Dristra-Dorostolon* «strategatul»; pentru *Paristrion* vagul «arhontat» de orașe; în timp ce pentru *Paradounabon-Paradounabis* ducatul-katepanat este precis exprimat”¹¹. Dintre cele trei, conchidea istoricul, „numai prima și ultima dintre denumiri au o valoare strict oficială, în timp ce secunda este, în primul rând, de ordin geografic”¹².

Câțiva ani mai târziu, pe baza sigiliilor unor guvernatori, descoperite la Preslav, istoricul bulgar Ivan Jordanov identifica pentru ultimul sfert al secolului al X-lea următoarele denumiri pentru stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos: *Dorostolon, Theodoroupolis* și *Mesopotamia*¹³. În ceea ce privește organizarea acestora, pentru epoca analizată, specialistul bulgar identifica: *thema Dorostolon, thema Theodoroupolis*, înlocuite ulterior cu *katepanatul Mesopotamiei*, compus din strategiile *Dorostolon* și *Mesopotamia Occidentală*¹⁴. În 976 sau într-un an imediat următor, regiunile din nord-estul Bulgariei și de la Dunărea de Jos au fost reunite în *thema Ioannoupolis* și *Dorostolon*, care va fi funcționat până cu puțin înainte de

⁶ STĂNESCU 1968, p. 470.

⁷ *Ibidem*.

⁸ STĂNESCU 1968, p. 480.

⁹ STĂNESCU 1974, p. 402.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ JORDANOV 1982, p. 21.

¹⁴ *Ibidem*.

986, când teritoriile Thraciei și Mesopotamiei ar fi fost reunite într-o singură themă, ce și-a perpetuat existența până la începutul secolului al XI-lea¹⁵.

Problema succesiunii unităților militar-administrative bizantine de la Dunărea de Jos și a denumirilor lor a fost reluată recent și de alți specialiști. Spre exemplu, într-o lucrare redactată la începutul primului deceniu a secolului nostru, Ion Bica identifică următoarele denumiri: *thema Dristra (Dorostolon)*, *orașele paristriene*, *katepanatul Paradounavon* și *ducatul Paradounavon*¹⁶.

În ceea ce privește succesiunea unităților militar-administrative, autorul ajunge la o concluzie mult simplificată. Invocând sursele literare și sigilografice, el consideră că începând cu Ioannes I Tzimiskes și pe toată durata domniei lui Basileios II, la Dunărea de Jos „a funcționat fără întrerupere *thema D(r)istra (Dorostolon)*”, pentru ca din 1042/1043, ca urmare a reformelor administrative operate de împăratul Constantin IX Monomachos, în aceste regiuni să fie organizat *katepanatul Paradounavon*¹⁷.

Câțiva ani mai târziu, abordând problema organizării militare la Dunăre, istoricul Alexandru Madgearu identifică pentru secolele X-XI următoarea succesiune a denumirilor stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos: *katepanatul de Dristra* (971-înainte de 975), *thema Dristra* (înainte de 975-până probabil în 1018), *thema Dristra sau a orașelor paristriene* (1018-1059) și *thema Paradunavon* (1059-1095?)¹⁸. În opinia sa „denumirea oficială *Dristra* a fost păstrată de provincia dunăreană până pe la mijlocul secolului al XI-lea”, după care a fost înlocuită de *Paradunavon*, care „a intrat în titulatura oficială abia către sfârșitul deceniului al șaselea, foarte probabil la inițiativa lui Isaac I Comnenul”¹⁹.

Cu privire la denumirile și funcționarea în secolul al XI-lea a *themei Dristra sau a orașelor paristriene*, respectiv a *themei Paradunavon*, la baza concluziilor sale stă analiza titlurilor comandanților de la Dunărea de Jos, relevantă de sursele literare și sigilografice, respectiv de *archon* și *katepano*, care apar alternativ în respectivele titluri. Referindu-se la acest aspect, el conchide că „această alternativă *archon/katepan* nu înseamnă însă că s-ar fi produs modificări succesive în exercitarea conducerii. Se observă că denumirea de *archon* a fost folosită doar în cronicile lui Skylitzes și Attaliates, în timp ce sigiliile, care erau atașate la documente oficiale, conțin doar denumirea de *katepan*. De regulă, titlul de *archon* se referea la conducătorul unei regiuni autonome periferice. Totuși, în cazul *themei dunărene* nu se poate vorbi de o asemenea autonomie. Probabil că autorii celor două cronici au fost influențați de modul în care era percepută provincia de la Dunăre, populată de «mixobarbari». [...]. Prin urmare, zona mixobarbară era o periferie din punct de vedere imaginar nu numai geografic. Ea era mixobarbară nu din cauza unui procent mai mic sau mai mare de populație negreacă, ci fiindcă ea era situată între două lumi. Astfel, utilizarea termenului *archon* pentru unii din conducătorii *themei Dristra sau Paradunavon* de către autorii cronicilor exprima doar concepția acestora, nu și titlul oficial”²⁰.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ BICA 2003, p. 71-148.

¹⁷ BICA 2003, p. 78, 106-107.

¹⁸ MADGEARU 2007, p. 71.

¹⁹ MADGEARU 2007, p. 48, 52.

²⁰ MADGEARU 2007, p. 72.

În opinia noastră, chiar dacă ne raliem celei exprimate de Al. Madgearu, considerăm că aceasta se cuvine a fi completată, în câteva puncte. În primul rând, considerăm că este util să consemnăm faptul că titlul de archon, folosit pentru a-i desemna pe unii guvernatori de la Dunărea de Jos, apare nu numai în scrierile lui Ioannes Skylitzes și Mihail Attaleiates, ci și în cele ale cronicarilor Georgios Kedrenos²¹, care-l preia pe Ioannes Skylitzes și Ioannes Zonaras²². În al doilea rând, ținem să precizăm că titlurile de *archon* și *katepano* nu sunt singurele utilizate de cronicarii bizantini pentru a-i desemna pe guvernatorii themei de la Dunărea de Jos. Un al treilea titlu, folosit alternativ cu cele menționate, este cel de *dux*, care apare, atât în lucrările lui Ioannes Skylitzes, cât și în cele ale lui Ioannes Zonaras și Anna Comnena²³.

Referindu-se la utilizarea denumirilor stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos, Al. Madgearu consideră că „denumirea oficială Dristra a fost păstrată de provincia dunăreană până la mijlocul secolului al XI-lea”²⁴. În ceea ce privește denumirea Paradunavon, același autor consideră că „aparitia titlaturii Paradunavon indică reorganizarea regiunii dunărene. Thema de Dristra a fost înlocuită cu thema Paradunavon, probabil cu aceeași întindere. Putem presupune că schimbarea a fost făcută de Isaac I Comnenul (1057-1059), cu ocazia campaniei sale din 1059 contra Ungariei și a pecenegilor”²⁵.

Denumirile bizantine de la Dunărea de Jos. În ceea ce ne privește, nu suntem de acord decât parțial cu concluziile specialiștilor prezentate mai sus. Coroborarea informațiilor transmise de sursele literare cu cele provenite din cele sigilografice ne relevă o realitate mai complexă.

Cea mai veche denumire sub care apar menționate stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos este *Ioannoupolis* și *Dorostolon* (Ιωαννούπολις και Δορόστολον). Denumirea, adoptată după numele principalelor centre urbane din zonă – Ioannoupolis (Preslav) și Dorostolon (Silistra) –, este folosită pentru scurt timp la începutul deceniului 8 al secolului al X-lea. Ea se regăsește, în primul rând în surse sigilografice, dar numele celor două orașe apar și în sursele literare²⁶.

O altă denumire sub care sunt cunoscute stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos este cea de *Theodoroupolis* (Θεοδορούπολις), după numele dat de Ioannes I Tzimiskes cetății Dristra sau Dorostolon, după cucerirea ei de la ruși. Numele dat metropolei dunărene de basileul constantinopolitan apare atât în surse literare, cât și sigilografice.

Din relatarea lui Leo Diaconus, aflăm că împăratul, „după ce a cucerit Misia (Moesia-Bulgaria răsăriteană, n.n.) pentru romei (bizantini, n.n.), a schimbat numele Dorostolonului în Theodoroupolis, după numele stratelatesului și martirului Theodoros”²⁷. Sursele sigilografice sunt reprezentate de patru sigilii, descoperite la

²¹ Cedrenus 1839, p. 555, 585.

²² Zonaras 1871, p. 199.

²³ Scylitzes 1839, p. 719; Zonaras 1871, p. 223; Comnena 1977, VIII, IX, 7.

²⁴ MADGEARU 2007, p. 48.

²⁵ MADGEARU 2007, p. 52.

²⁶ JORDANOV 1982, p. 22; DIACONU 1986, p. 167; Diaconus 1828, p. 138.

²⁷ Diaconus 1828, p. 157-158.

Preslav, aparținând katepanului de Theodoroupolis, Sisinius, *basilikos protospatharios*²⁸.

În literatura de specialitate s-au conturat două curente privind veridicitatea informației privind schimbarea numelui Dorostolonului de către Ioannes I Tzimiskes în Theodoroupolis: unul, care consideră veridică informația transmisă de Leo Diaconus; altul, al cărui exponenți o contestă, susținând că orașul, numit de basileul bizantin cu acest nume, ar fi fost Euchaita (Avhat), din Paphlagonia²⁹. Fără a insista asupra controverselor pe acest subiect, considerăm totuși, că nu este exclus ca, cel puțin pentru o perioadă Dristra să fi purtat acest nume în cinstea Sf. Theodoros Stratelates, după cum nu este exclus ca ambele orașe să fi primit același nume, motiv pentru care includem denumirea *Theodoroupolis*, între cele purtate de stăpânirile bizantine de la Dunărea inferioară. Cert este faptul că anterior anului 975 sau 976, orașul de la Dunăre își recapătă vechea denumire – Dristra sau Dorostolon – cea de Theodoroupolis ieșind din uz.

Denumirea *Mesopotamia Occidentală* sau a *Apusului* (*Μεσοποταμία τῆς Δύσεως*), a fost identificată, așa cum am precizat mai sus, de Nikolas Oikonomides în lucrarea de tactică bizantină, *Taktikon Scorialensis*. Din lucrarea menționată, rezultă clar că denumirea *Mesopotamia [Occidentală]* era purtată în epocă, atât de un *katepanat*, cât și de un *strategat (strategia)*³⁰. Denumirea themei, arată că fiind organizată ca *ducat*, apare de asemenea pe sigiliile generalului bizantin Damianos Dobromir, *anthypatos și patrikios*, datate prin 1002³¹, ceea ce înseamnă că, atât denumirea cât și unitatea militar-administrativă și-a perpetuat existența, cel puțin, până la cumpăna secolelor X-XI.

O denumire frecvent întâlnită, sub care apar stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos este *Dristra* (*Δρίστρα*) sau *Dorostolon* (*Δορόστολον/Δοροστόλων*), după numele orașului de reședință a unității militar-administrative. Ea este purtată de stăpânirile bizantine din regiune încă din ultimul sfert al secolului al X-lea, după recucerirea de către Ioannes I Tzimiskes a regiunilor estice și nord-estice ale Țaratului Bulgar. Dacă datarea sigiliilor unor guvernatori de la Dristra în jurul anului 1025 – *Theodoros, primikerios*, și *David, protospatharios*³² – este corect făcută de editorii lor, înseamnă că denumirea va fi neîntrerupt folosită și după desființarea Țaratului Bulgar în 1018, până la sfârșitul primului sfert al secolului al XI-lea. În ceea ce ne privește, așa cum vom arăta mai jos, credem că guvernarea lui David protospatharios ar trebui datată mai degrabă în primii ani ai secolului al XI-lea. În această perioadă, denumirea *Dristra* apare exclusiv pe sigiliile guvernatorilor din zonă, numiți *strategi*³³, iar cea de *Dorostolon*, atât pe sigiliile

²⁸ JORDANOV 1982, p. 20-21; JORDANOV 2003, nr. 33.1; DIACONU 1986, p. 168.

²⁹ Cu privire la opiniile exprimate, vezi: BĂNESCU 1946, p. 68; STĂNESCU 1974, p. 397; JORDANOV 1982, p. 21; OIKONOMIDES 1965, p. 62; BARNEA 1971, p. 73, n. 5; DIACONU 1986, p. 171-172; MADGEARU 2007, p. 29-30.

³⁰ OIKONOMIDES 1965, p. 57, 73.

³¹ JORDANOV 1982, p. 21; JORDANOV 1993, p. 127-128, nr. 237-238; JORDANOV 2003, p. 88-89, nr. 33.1; JORDANOV 2006, p. 130-131, nr. 168-169; DIACONU 1986, p. 168.

³² JORDANOV 2003, nr. 23.4, 35C.20; SEIBT 2005, p. 131.

³³ JORDANOV 1982, p. 22-23; JORDANOV 1993, nr. 218-219, 358; JORDANOV 2003, nr. 23.3, 23.4, 23.5, 35C.20; JORDANOV 2006, 360-363; DIACONU 1986, p. 167; SEIBT 1996, p. 136; SEIBT 2005, p. 131.

unora dintre aceștia, cât și în unele surse literare, respectiv în lucrarea lui Georgios Kedrenos, care-l preia pe Ioannes Skylitzes, în contextul transmiterii unor informații legate de o posibilă invazie a pecenegilor în imperiu în anul 1017³⁴. După 1017, denumirea *Dorostolon*, folosită pentru a desemna stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos, dispare din surse.

La rândul său, după 1025, pentru o perioadă de timp, denumirea *Dristra* dispare și ea din sursele bizantine, pentru a reapărea abia de pe la mijlocul secolului al XI-lea, atât în legendele de pe sigiliile unor guvernatori bizantini, cât și în unele surse literare. Sursele sigilografice sunt reprezentate de sigiliile katepanilor Constantin [...]polites (?), *patrikios*, și Leon Drimys, *patrikios* și *anthypatos*, dateate în c.1050, respectiv 1052³⁵. Din punctul nostru de vedere, nu este exclusă însă posibilitatea ca guvernarea lui Constantin [...]polites (?) la Dristra, pe care ne-am permis să-l identificăm ipotetic cu katepanul Constantin Artoklines, menționat de Georgios Kedrenos și Mihail Psellos ca ocupând această funcție în timpul lui Mihail IV Doukas³⁶, să se fi consumat între 1034 și 1041. În ceea ce privește sursele literare, denumirea *Dristra*, cu referire la stăpânirile bizantine de la Dunărea inferioară, este folosită doar de Mihail Attaleiates cu ocazia prezentării evenimentelor din timpul răscoalei orașelor de la Dunăre din 1072-1073³⁷.

Pentru perioada cuprinsă între finalul primului sfert și sfârșitul secolului al XI-lea, denumirea care apare cel mai frecvent exclusiv în sursele literare pentru stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos este cea de *orașele de la Istros* sau în formula extinsă *orașele și ținuturile de la Istros*. Cu una sau alta dintre aceste denumiri stăpânirile bizantine apar menționate în secolul al XI-lea în operele cronicarilor Georgios Kedrenos (iunie 1043), Mihail Attaleiates (1053 și 1065) și Ioannes Skylitzes (1043 și 1065)³⁸.

A doua denumire a stăpânirilor bizantine de la Dunărea inferioară, care se regăsește exclusiv în sursele literare este cea de *orașele paristriene* (*παρίστριοι πόλεις*). Denumirea, menționată pentru prima dată în sursele bizantine la mijlocul deceniului 5 al secolului al XI-lea va fi întâlnită sporadic până la sfârșitul secolului al XII-lea. În forma *orașele paristriene* este folosită de Georgios Kedrenos și Ioannes Skylitzes în 1045³⁹, Ioannes Zonaras în 1065, Nikephoros Bryennios, pentru perioada 1071-1078. Cu această denumire stăpânirile bizantine apar menționate și la mijlocul secolului al XII-lea în geografia ecleziastică a lui Nilos Doxopatrīs din 1143, care menționează între scaunele arhieresti subordonate direct Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol și „*orașele paristriene*”⁴⁰.

Denumirea *Paristrion* (*Παρίστριων/Παρίστριον*) apare menționată în secolul al XI-lea în lucrările lui Ioannes Skylitzes și Ioannes Zonaras, în legătură cu

³⁴ Cedrenus 1839, p. 465.

³⁵ NESBITT, OIKONOMIDES 1991, p. 150-151, nr. 65.1; JORDANOV 2006, p. 147; WASSILIOU, SEIBT 2003, p. 268, nr. 193.

³⁶ Cedrenus 1839, p. 541; Psellos 1998, p. 81.

³⁷ Attalates 1853, p. 205.

³⁸ Cedrenus 1839, p. 555; Attalates 1953, p. 83, 95; Skylitzes 1839, p. 654.

³⁹ Skylitzes 1839, p. 585; Zonaras 1871, p. 199; Bryennius 1836, p. 100.

⁴⁰ FHDR, III, p. 162-163 / Nilos Doxopatrīs.

evenimentele din 1072-1073, în cea a Annei Comnena, cu privire la evenimentele din 1087⁴¹. În secolul al XII-lea denumirea este utilizată de Anna Comnena cu prilejul relatării invaziei cumane din 1114⁴², precum și în cele ale lui Ioannes Kynnamos, cu ocazia relatării conflictului cu Ungaria de la începutul domniei lui Manuel Comnenos⁴³, și Niketas Choniates, care descrie o campanie a aceluiași împărat spre regiunile apusene al Paristrionului⁴⁴. Este foarte posibil însă ca în cazul ultimilor doi autori bizantini, denumirea Paristrion să se refere, nu la regiunea Dunării inferioare, ci la zona Belgrad-Braničvo, din sectorul Dunării mijlocii.

În sfârșit, ultima denumire ce apare în sursele sigilografice și literare este cea de *Paradounavon* (Παραδουνάβων). În sursele sigilografice, denumirea *Paradounavon* apare explicită doar pe sigiliile katepanilor Mihail, *vestarches*, și Symeon, *vestis*, date de editorii lor pe la cca. 1060, respectiv, cca. 1065⁴⁵. În sursele literare, denumirea apare doar în *Alexiada* Annei Comnena, care o utilizează cu prilejul prezentării dejucării unui complot, organizat prin 1094 împotriva împăratului Alexios I Comnenos de unii dintre colaboratorii acestuia⁴⁶.

În acest punct, realizarea demersului nostru ne permite mai multe constatări. Prima dintre ele este aceea că nicuna dintre denumirile folosite pentru a desemna stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos nu are un caracter strict oficial. Cu excepția denumirilor *Paristrion*, *orașele paristriene* și *orașele de la Istros*, cu formula extinsă *orașele și ținuturile de la Istros*, care se regăsesc exclusiv în sursele literare, toate celelalte, considerate a fi oficiale – *Theodoroupolis*, *Dristra*, *Dorostolon*, *Mesopotamia Occidentală* și *Paradounavon* – se regăsesc, atât în sursele sigilografice, cât și în cele literare. O a doua constatare este legată de semnificația și caracterul lor. Astfel, în timp ce în cazul denumirilor *Theodoroupolis*, *Dristra*, *Dorostolon*, *Mesopotamia Occidentală* și *Paradounavon* semnificația și caracterul oficial sunt predominante, celelalte – *Paristrion*, *orașele paristriene* și *orașele de la Istros*, cu formula extinsă *orașele și ținuturile de la Istros* – au o semnificație și un caracter exclusiv geografic.

Organizarea militar-administrativă a stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos. Tipul de organizare militar-administrativă a stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos rămâne o altă componentă a demersului nostru. Titlurile guvernatorilor themei dunărene sunt relevante din acest punct de vedere.

Pentru ultimele trei decenii ale secolului al X-lea informațiile pe care le deținem ne permit să constatăm o organizare relativ complexă din punctul de vedere al tipurilor de unități militar-administrative succedate la Dunărea de Jos. Tipurile identificate pe baza respectivelor informații sunt: *strategatul* pentru Ioannoupolis și Dorostolon (cca. 971); *katepanatul* pentru Theodoroupolis (971-ante

⁴¹ Scylitzes 1839, p. 719; Zonaras 1971, p. 223; Comnena 1977, VII, II, 3.

⁴² Comnena 1977, XIV, VIII, 1.

⁴³ Cinnamus 1836, p. 118-119.

⁴⁴ Choniates 1835, p. 166.

⁴⁵ ZACOS 1984, nr. 602; Cf. BARNEA 1986, p. 269-270, nr. 3; JORDANOV 1993, n. 289; JORDANOV 2003, nr. 58.3.

⁴⁶ Comnena 1977, VIII, XIV, 7.

975/976); *katepanatul*, *ducatul* și *strategatul* pentru Mesopotamia Occidentală (cca. 975/976-post 1000/1001); *strategatul* pentru Dristra și/sau Dorostolon (cca. 975/976-cca. 986). Având în vedere faptul că această tipologie se regăsește atât în sursele sigilografice cât și cele literare ne permitem să le considerăm, în primul rând, ca având un caracter oficial.

Din punctul de vedere cronologic și al organizării propriu-zise pentru perioada analizată distingem o situație la fel de complexă. Conturarea acestei situații a fost consecința indiscutabilă a evoluției factorului militar și politic în zonă.

Prima unitate militar-administrativă identificată la Dunărea de Jos după recucerirea de către basileul Ioannes I Tzimiskes a regiunilor Bulgariei răsăritene și de nord-est a fost, se pare, *strategatul* (*strategia*) de *Ioannoupolis* și *Dorostolon* (cca. 971). În ceea ce ne privește considerăm ca absolut plauzibilă opinia acelor istorici, care consideră că organizarea acestei theme a fost una conjuncturală și provizorie. Referitor la momentul constituirii sale și la perioada funcționării, Petre Diaconu consideră că „*thema Ioannoupolis și Dorostolon trebuie să fi luat ființă imediat în vara lui 971 și a durat probabil numai cât timp Ioan Tzimiskes a stat în regiunea Dunării de Jos, ocupat și preocupat de refacerea cetăților de pe malurile Dunării, de desăvârșirea ocupării regiunii de la nord de fluviu, de încheierea tratatului de pace cu pecenegii și alte asemenea îndatoriri*”⁴⁷.

În opinia noastră, organizarea *strategatului* (*strategiei*) de *Ioannoupolis* și *Dorostolon*, dictată la momentul respectiv exclusiv de considerente militare, a debutat la începutul lunii aprilie 971, odată cu cucerirea de către bizantini a Preslavului și a teritoriilor din jur. Acestuia i-au fost alipite apoi teritoriile din zona *Dorostolonului*, ocupate de bizantini în timpul ofensivei împotriva rușilor și a asediului cetății de la Dunăre, operațiune care s-a prelungit până la sfârșitul lunii iulie același an. Odată cu cucerirea *Dorostolonului* și încheierea păcii cu rușii (iulie-august 971), această unitate militar-administrativă provizorie și-a încetat existența, împăratul procedând la organizarea stabilă a noilor cuceriri ale imperiului. Sigurul său guvernator, atestat printr-un număr de 16 sigilii, dateate în c.971, a fost generalul Leon Sarakinopoulos, „*basilikos protospatharios și strategos de Ioannoupolis și Dorostolon* (Λέων βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου ὁ Σαρακινόπουλος)”⁴⁸.

Victoria asupra rușilor și încheierea cuceririi Bulgariei răsăritene și de nord-est i-a permis împăratului Ioannes I Tzimiskes să desăvârșească procesul de organizare militar-administrativă a noilor achiziții teritoriale ale imperiului. În urma noilor măsuri organizatorice regiunile de la Dunărea de Jos au fost incluse în *katepanatul de Theodoroupolis* (971-ante 975/976).

Organizarea *katepanatului de Theodoroupolis* rămâne deocamdată un aspect controversat al istoriei stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos. Încă din momentul lansării ipotezei existenței sale de către istoricul bulgar Ivan Jordanov⁴⁹, aceasta a fost contestată de Petre Diaconu, care îl consideră pe Sisinius, nu guvernator de provincie, ci comandant al tagmei Euchaita,

⁴⁷ DIACONU 1986, p. 176.

⁴⁸ DIACONU 1969, p. 396; JORDANOV 1982, p. 22; DIACONU, 1986, p. 167.

⁴⁹ JORDANOV 1982, p. 22.

participantă la luptele cu rușii în anul 971 și rebotezată Theodoroupolis⁵⁰. În prezent, asistăm la o reconsiderare a acestei teorii⁵¹.

În opinia noastră, procesul de organizare a katepanatului de Theodoroupolis a avut loc în vara anului 971, probabil prin iulie-august, după încheierea păcii cu rușii și retragerea acestora din Peninsula Balcanică. Primul și singurul său guvernator, cunoscut prin patru sigilii, a fost Sisinius, „*basilikos protospatharios și katepano de Theodoroupolis*”⁵². Noua themă dunăreană a funcționat doar câțiva ani, ea încetându-și existența odată cu reorganizarea stăpânirilor bizantine din jurul anilor 975-976, în contextul tulburărilor produse în rândul bulgarilor și a izbucnirii răscoalei Comitopoulilor.

Reorganizarea stăpânirilor bizantine în contextul prezentat, s-a materializat în constituirea la Dunărea de Jos a unei noi theme, *katepanatul* sau *ducatul Mesopotamia Occidentală* (Μεσσοποταμίας τῆς Δύσεως). Singurul său guvernator cunoscut pe baza unor sigilii datate prin 1002⁵³ a fost Damianos Dobromir, „*anthypatos, patrikios și duce al Thraciei și Mesopotamiei*”. Nu este exclus ca acesta să fie una și aceeași persoană cu demnitarul „*Damianos, basilikos spatharokandidatos*”, atestat prin câteva sigilii descoperite la Preslav și datate în jurul anului 1000⁵⁴ sau cu principele Dobromiros, comandantul Berroei, care în același an a predat cetatea împăratului fiind răsplătit cu titlul de *anthypatos*⁵⁵.

Thema Mesopotamia Occidentală, care și-a perpetuat existența până la cumpăna secolelor X-XI a cunoscut o serie de reorganizări dictate îndeosebi de evoluția factorului militar din regiune. Pe baza informațiilor transmise de *Taktikon Scorialensis*, așa cum am susținut de altfel și cu alte prilejuri, considerăm că după 976 în compunerea *katepanatului Mesopotamia Occidentală* au intrat cele două strategate menționate de lucrarea amintită, anume *strategatul Dristrei* și *strategatul Mesopotamia Occidentală*, organizat, foarte probabil, în jumătatea nordică a spațiului danubiano-pontic⁵⁶.

Reorganizarea themei bizantine de la Dunărea de Jos primită prin 975/976 avea să se mențină timp de circa un deceniu. Recucerirea de către bulgari a Ioannoupolisului în 986 a fost urmată de ofensiva acestora împotriva stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos. Ofensiva bulgară ulterioară anului 986 s-a soldat cu recucerirea celei mai mari părți a teritoriilor strategatului Dristrei, determinând replierea stăpânirilor bizantine în regiunile dintre Dunăre și Marea Neagră și, în final, restrângerea acestora la jumătatea nordică a istmului danubiano-pontic, respectiv la teritoriile strategatului Mesopotamia Occidentală, ale căror limite meridionale urmau aproximativ traseul valului de piatră de pe aliniamentul Cernavodă-Constanța. Admitem de asemenea faptul că imperiul mai păstra sub controlul său și o serie de puncte fortificate de pe malul drept al

⁵⁰ DIACONU 1986, p. 171.

⁵¹ MADGEARU 2007, p. 29-30.

⁵² JORDANOV 1982, p. 20-21; JORDANOV 2003, nr. 33.1; DIACONU 1986, p. 168.

⁵³ JORDANOV 1982, p. 21; JORDANOV 1993, p. 127-128, nr. 237-238; JORDANOV 2003, p. 88-89, nr. 33.1; JORDANOV 2006, p. 130-131, nr. 168-169; DIACONU 1986, p. 168.

⁵⁴ JORDANOV 1993, nr. 113-115; JORDANOV, ZHEKOVA 2007, nr. 184-185.

⁵⁵ Cedrenus 1839, p. 452; cf. Zonaras 1871, p. 118.

⁵⁶ MĂRCULEȚ 2006, p. 302-304.

fluviului, dintre Dristra și Cernavodă, a căror aprovizionare și apărare erau asigurate cu ajutorul flotei. În noile condiții, apărarea themei Mesopotamia Occidentală, probabil și guvernarea sa, a fost încredințată ducelui Thraciei. Situația avea să se perpetueze până după anul 1000, fapt confirmat de sigiliul ducelui Damianos Dobromir. Odată cu recucerirea bizantină a Bulgariei răsăritene și reorganizarea stăpânirilor imperiului, thema Mesopotamia Occidentală își înceta existența⁵⁷.

Constatările făcute până în acest punct al demersului nostru ne permit identificarea unei organizări complexe a stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos în ultimele trei decenii ale secolului al X-lea. Acestea ne permit concluzia că între 971 și *post* 1002 în această regiune s-au succedat trei theme bizantine: strategatul de Ioannoupolis și Dorostolon (c.971), katepanatul de Theodoroupolis (971-*ante* 975/976) și katepanatul sau ducatul Mesopotamia Occidentală (cca. 975/976-*post* 1002). Pe parcursul funcționării sale, ultima unitate militar-administrativă a avut în compunere strategatele Mesopotamia Occidentală și de Dristra sau Dorostolon (cca. 975/976-cca. 986), respectiv strategatul Mesopotamia Occidentală (*post* 986-cca. 1000/1001).

*

Debutul secolului al XI-lea avea să aducă, pe fondul contraofensivei bizantine în Bulgaria răsăriteană, o nouă reorganizare a stăpânirilor imperiului de la Dunărea de Jos. Conform relatării lui Georgios Kedrenos și Ioannes Zonaras, în anul 6508 [septembrie 1000-august 1001], forțele bizantine comandate de *patrikios*-ul Theodorokanos și *protospatharios*-ul Nikephoros Xiphias, recucereau definitiv regiunile Bulgariei răsăritene cu principalele centre Marele Preslav, Micul Preslav și Pliskova⁵⁸.

Recucerirea bizantină a fost urmată, foarte probabil, într-un an imediat următor după 1002, de reorganizarea stăpânirilor bizantine. Teritoriile recucerite la Dunărea de Jos erau unificate cu cele ale katepanatului Mesopotamia Occidentală, care își înceta existența, într-o nouă themă, *strategatul (strategia) Dristrei* sau de *Dorostolon*⁵⁹. Foarte probabil, în această epocă de început a existenței sale, din considerente de ordin militar, apărarea noii unități militar-administrative a continuat să fie încredințată guvernatorului Thraciei, fapt confirmat de sigiliul lui David, „*protospatharios și strategos al Thraciei și Dristrei* (Δαυίδ πρωτοσπαθάριος και στρατηγός Θράκης και Δρίστρας)”⁶⁰, a cărui guvernare considerăm că trebuie plasată în această perioadă.

Procesul de desăvârșire a organizării militar-administrative a themei de la Dunărea de Jos a continuat pe toată durata ofensivei bizantine împotriva Țaratului Bulgar. În acest fel, strategatului Dristrei (Dorostolon) i-au fost alipite teritoriile riverane fluviului până în amonte de Vidin (1018/1019).

În structura primită, strategatul de Dristra își va continua existența până pe la sfârșitul primului sfert al secolului al XI-lea. Pledează în sprijinul opiniei noastre sigiliile unor guvernatori ai themei dunărene, cum este, spre exemplu, cel

⁵⁷ MĂRCULEȚ 2006, p. 303-305.

⁵⁸ Cedrenus 1839, p. 452; Zonaras 1871, p. 118.

⁵⁹ MĂRCULEȚ 2007, p. 312.

⁶⁰ JORDANOV 2003, nr. 35C.20.

al lui Theodoros, „*primikerios și strategos de Dristra* (Θεόδωρος πριμικήριος καὶ στρατηγὸς Δρίστρας)”, datat în jurul anului 1025⁶¹.

Într-o lucrare de dată recentă, istoricul Al. Madgearu identifica după 1018 următoarea succesiune a organizării militar-administrative a teritoriilor de la Dunărea de Jos: *thema de Dristra sau a orașelor paristriene* (1018-1059) și *thema Paradunavon* (1059-1095?). În susținerea opiniei sale autorul aduce ca argument titlurile guvernatorilor themei dunărene menționate în sursele literare și sigilografice. Pentru perioada funcționării themei *Dristra sau a orașelor paristriene* (1018-1059), autorul identifică următorii guvernatori: Katakalon Kekaumenos, anthypatos și vestis, *archon ton para ton Istron poleon* (katepano pe două sigilii, care nu au însă menționat numele themei) (1042-1045); Mihail, fiul lui Anastasios, patrikios, *archon ton Paristrion poleon* (1045-1047); Constantin [...]polites, patrikios, *katepano de Dristra* (după 1047); Leon Drimys, anthypatos și patrikios, *katepano de Dristra* (cca. 1050); Romanos Diogenes, patrikios, *archon ton peri ton Istron poleon* (înainte și după 1053). Pentru perioada funcționării themei *Paradunavon* (1059-1095?) sunt identificați următorii guvernatori: Demetrios Katakalon, anthypatos și patrikios, *katepano de Paradunavon* (cca. 1055-1062); Theodoros Pegonites, patrikios, anthypatos și vestis, *katepano de Paradunavon* (cca. 1055-1062); Nikephoros Botaneiates, magistros, *archon ton kata ton Istron poleon* (1062-1065); Symeon, vestis, *katepano de Paradunavon* (1065-1072); Mihail, vestarches, *katepano de Paradunavon* (1065-1072); Nestor, vestarches, *katepano de Paradunavon* (1072); Gregorios Maurokatakalon, patrikios și anthypatos, *katepano de Paradunavon* (după 1087); Leon Nikerites, proedros, *duce de Paradunavon* (1091-1095?)⁶².

În ceea ce ne privește, nu împărtășim decât parțial această opinie. Pe baza surselor sigilografice și literare existente, care dau certe titlurile guvernatorilor de la Dunărea de Jos, ne permitem următoarea succesiune aproximativă a acestora în perioada post 1025-sfârșitul secolului al XI-lea: Constantin [...]polites (?), patrikios, *katepano de Dristra* (cca. 1034-1041); Katakalon Kekaumenos, anthypatos și vestis, *archon ton para ton Istron poleon* (ante iunie 1043-ante dec. 1045); Mihail, fiul lui Anastasios, patrikios, *archon ton Paristrion poleon* (ante decembrie 1045-1047); Mihail Dokeianos, vestarches, *katepano de Paradunavon* (1047-vara 1050)⁶³; Leon Drimys, anthypatos și patrikios, *katepano de Dristra* (cca. 1050); Romanos Diogenes, patrikios, *archon ton peri ton Istron poleon* (înainte și după 1053); Demetrios Katakalon, anthypatos și patrikios, *katepano de Paradunavon* (cca. 1055-1059); Theodoros Pegonites, patrikios, anthypatos și vestis, *katepano de Paradunavon* (cca. 1055-1059); Basileios Apokapes, magistros, *archon ton kata ton Istron poleon*, respectiv, magistros, vestis, *duce [de Paradunavon sau de Paristrion]* (ante aprilie 1059-cca. 1066/1067)⁶⁴; Nestor, vestarches, *katepano de Dristra*, *duce de Paristrion* (omul împăratului Doukas pe sigilii) (1072-1073); Gregorios Maurokatakalon, patrikios, anthypatos și *katepano* (fără precizarea themei pe sigilii) (anii '80-incert); Leon Nikerites, proedros, *duce de Paradunavon* (1091-cca. 1094/1095).

⁶¹ JORDANOV 2003, nr. 23.4; SEIBT 2005, p. 131.

⁶² MADGEARU 2007, p. 71.

⁶³ STEPHENSON 2003, p. 115; MĂRCULEȚ 2008b, p. 32-39.

⁶⁴ MĂRCULEȚ 2009, p. 163-177.

Parcursul legendelor sigiliilor guvernatorilor sau a informațiilor literare face posibilă constatarea că în perioada cuprinsă între aproximativ 1025 și sfârșitul secolului al XI-lea sursele de care dispunem folosesc alternativ titlurile: *katepano de Dristra*, *archon al orașelor de la Istros* sau *al orașelor paristriene*, *katepano de Paradunavon*, *duce de Paristrion*, respectiv de *Paradunavon*. Această constatare ne permite concluzia că în perioada analizată, *katepanatul de Dristra*, *archontatul orașelor de la Istros* sau *al orașelor paristriene*, *ducatul de Paristrion*, *katepanatul-ducatul de Paradunavon* desemnează una și aceeași temă bizantină, o succesiune a două sau mai multe asemenea unități militar-administrative fiind exclusă.

*

Pentru secolul al XII-lea, informațiile privind organizarea militar-administrativă a stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos lipsesc cu desăvârșire. Constatăm însă, așa cum am precizat mai sus, că autorii bizantini Nilos Doxopatrīs și Ioannes Kynnamos folosesc pentru regiunile de la Dunăre denumirile *orașele paristriene* și *Paristrion*, identice cu două dintre cele folosite de sursele literare pentru a desemna unitatea militar-administrativă dunăreană în secolul al XI-lea. Această constatare face plauzibilă concluzia exprimată cu mai multe decenii în urmă de Nicolae Bănescu, conform căreia, „*thema Paristrion-Paradunavon a fost cu adevărat santinela Dunării de Jos de-a lungul epocii Comnenilor*”⁶⁵.

Funcționarea themei Paristrion-Paradunavon în secolul al XII-lea este susținută și de alți specialiști. O asemenea opinie, exprimă spre exemplu, Milan Šesan, care consideră că unitatea militar-administrativă de la Dunărea de Jos și-a încetat existența în intervalul 1195-1201 sub loviturile Țaratului Vlaho-Bulgar⁶⁶.

În ceea ce ne privește, ne raliem acestor opinii. Ca urmare conchidem, la rândul nostru, că, foarte probabil, *thema Paristrion-Paradunavon* și-a continuat existența și pe durata secolului al XII-lea, ea încetându-și existența prin anii 1201-1202, în urma cuceririi succesive a teritoriilor sale de către Țaratul Vlaho-Bulgar⁶⁷.

Considerații finale. Pentru perioada cuprinsă între 971 și sfârșitul secolului al XII-lea stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos apar menționate în sursele bizantine, sigilografice și literare, sub opt denumiri: 1. *Ioannoupolis și Dorostolon* (Ἰωαννούπολις καὶ Δορόστολον), 2. *Theodoroupolis* (Θεοδορούπολις), 3. *Mesopotamia Occidentală* sau *a Apusului* (Μεσοποταμία τῆς Δύσεως), 4. *Dristra* (Δρίστρα) și/sau *Dorostolon* (Δορόστολον/Δοροστόλων), 5. *orașele de la Istros* sau în formula extinsă *orașele și ținuturile de la Istros*, 6. *orașele paristriene* (αἱ παριστρίοι πόλεις), 7. *Paristrion* (Παριστρίων/Παρίστριον), 8. *Paradounavon* (Παραδούναβον).

Între 971 și sfârșitul secolului al XI-lea în regiunile stăpânite de Bizanț la Dunărea de Jos s-au succedat cinci unități militar-administrative bizantine: 1. *strategatul de Ioannoupolis și Dorostolon* (cca. 971), 2. *katepanatul de Theodoroupolis* (971-ante 975/976), 3. *katepanatul* sau *ducatul Mesopotamia Occidentală* (cca. 975/976-post 1002), care pe parcursul funcționării sale a avut în compunere strategatele Mesopotamia Occidentală și de Dristra sau Dorostolon (cca. 975/976-cca. 986),

⁶⁵ BĂNESCU 1946, p. 105.

⁶⁶ ŠESAN 1978, p. 48.

⁶⁷ MĂRCULEȚ 2008a, p. 140.

respectiv strategatul Mesopotamia Occidentală (post 986-cca. 1000/1001), 4. *strategatul (strategia) Dristrei* sau de *Dorostolon* (post 1002-cca. 1025) și 5. *thema Paristrion* sau *Paradunavon* (post 1025-sfârșitul secolului XI), menționată în surse sub denumirile de *katepanatul de Dristra*, *archontatul orașelor de la Istros* sau *al orașelor paristriene*, *ducatul de Paristrion*, *katepanatul* sau *ducatul de Paradunavon*.

Pentru secolul al XII-lea, constatăm că o serie de surse literare folosesc pentru a desemna regiunile de la Dunăre denumirile *orașele paristriene* și *Paristrion*, identice cu două dintre cele folosite de sursele literare pentru a desemna unitatea militar-administrativă dunăreană în secolul al XI-lea. Acest lucru permite concluzia că, foarte probabil, *thema Paristrion-Paradunavon* și-a continuat existența și pe durata secolului al XII-lea, ea încetându-și existența prin anii 1201-1202, în urma cuceririi succesive a teritoriilor sale de către Țaratul Vlaho-Bulgar.

Nicuna dintre denumirile folosite pentru a desemna stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos nu are un caracter strict oficial. Cu excepția denumirilor *Paristrion*, *orașele paristriene* și *orașele de la Istros/* sau *orașele și ținuturile de la Istros*, care se regăsesc exclusiv în sursele literare, toate celelalte, considerate a fi oficiale – *Theodoroupolis*, *Dristra*, *Dorostolon*, *Mesopotamia Occidentală* și *Paradounavon*, – se regăsesc, atât în sursele sigilografice, cât și în cele literare. Această constatare ne permite concluzia că, în timp ce în cazul denumirilor *Theodoroupolis*, *Dristra*, *Dorostolon*, *Mesopotamia Occidentală* și *Paradounavon* semnificația și caracterul oficial sunt predominante, celelalte – *Paristrion*, *orașele paristriene* și *orașele de la Istros/ orașele și ținuturile de la Istros* – au o semnificație și un caracter exclusiv geografic.

BIBLIOGRAFIE

a) Surse literare.

Attaliates 1853 – Michaelis Attaliatae, *Historia*. Opus a Wladimiro Bruneto de Presle, Institutu Gallici Socio, inventum descriptum correctum, recognovit Immanuel Bekkerus, Bonnae, 1853.

Bryennius 1836 – Nicephori Bryennii, *Commentarii*, recognovit Augustus Meineke, Bonnae, 1836.

Cedrenus 1839 – Georgius Cedrenus, *Historiarum compedium*, în Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzes ope ab Immanuele Bekkero, suppletus et emendatus, t. II, Bonnae, 1839.

Choniates 1835 – Nicetae Choniatae, *Historia*, ex recensione Immanuelis Bekkeri, Bonnae, 1835.

Cinnamus 1836 – Ioannis Cinnami, *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, ad fidem Codicis Vaticani, recensuit Augustus Meineke, Bonnae, 1836.

Comnena 1977 – Anna Comnena, *Alexiada* (trad. de Marina Marinescu și N.Ș. Tanașoca), București, 1977.

Diaconus 1828 – Leonis Diaconi Caloënsis, *Historiae libri decem et liber de velitatione bellica Nicephori Augusti*, e recensione Caroli Benedicti Hasii, Bonnae, 1828.

FHDR, III – *Fontes Historae Daco-Romanae* (Izvoarele istoriei României), vol. III, București, 1975.

Psellos 1998 – Mihail Psellos, *Cronografia. Un veac de istorie bizantină (976-1077)*, trad. R. Alexandrescu și N.Ș. Tanașoca, Iași, 1998.

Scylitzes 1839 – Ioannis Scylitzae curopalatae, *Excerpta ex Breviario historico*, în Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzes ope ab Immanuele Bekkero, suppletus et emendatus, t. II, Bonnae, 1839.

Zonaras 1871 – Ioannis Zonarae, *Epitome historiarum cum Caroli Ducangii suisque annotationibus*, edidit Ludovicus Dindorfius, vol. IV, Lipsiae, 1871.

b) *Surse bibliografice.*

BARNEA 1971 – I. Barnea, *Stăpânirea bizantină asupra Dobrogei între anii 971-1185: Thema Paristrion (Paradunavon)*, în I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III: *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971, p. 71-167.

BARNEA 1986 – I. Barnea, *Noi contribuții la istoria themei Paristrion (Paradunavon)*, SCIVA 27 (1986), 3, p. 268-274.

BĂNESCU 1946 – N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, Bucarest, 1946.

BICA 2003 – I. Bica, *Thema Paristrion (Paradounavon) în istoriografia bizantină și română*, Pitești, 2003.

DIACONU 1969 – P. Diaconu, *Rolul cetății din insula Păcuiul lui Soare în cadrul situației politice a Dobrogei la sfârșitul secolului X*, Pontice 2 (1969), p. 395-400.

DIACONU 1986 – P. Diaconu, *Despre organizarea administrativ-militară a regiunii Dunării de Jos în vremea lui Ioan Tzimiskes (Contribuții pe marginea articolului: Sigiliile lui Leon Sarakinopulos de la Preslavul Mare)*, SCIVA 27 (1986), 2, p. 167-178.

JORDANOV 1982 – I. Jordanov, *Pečati na Leon Sarakinopul ot Velikij Preslav*, Arheologija, 24 (1982), 1, p. 12-23.

JORDANOV 1993 – I. Jordanov, *Pečatite ot strategijata v Preslav (971-1088)*, Sofia, 1993.

JORDANOV 2003 – I. Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, vol. 1: *Byzantine Seals with Geographical Names*, Sofia, 2003.

JORDANOV 2006 – I. Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*, vol. 2: *Byzantine Seals with Family Names*, Sofia, 2006.

JORDANOV, ZHEKOVA 2007 – I. Jordanov, Z. Zhekova, *Catalogue of Medieval Seals at the Regional Historical Museum of Shumen*, Shumen, 2007.

MADGEARU 2007 – Al. Madgearu, *Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X-XII*, Târgoviște, 2007.

MĂRCULEȚ 2006 – V. Mărculeț, *Noi considerații asupra organizării, funcționării și rolului themei Mesopotamia Apusului. 971-c.1000*, Pontica 39 (2006), p. 295-317.

MĂRCULEȚ 2007 – V. Mărculeț, *Din nou despre organizarea teritoriilor bizantine de la Dunărea de Jos: strategatul de Dristra-Dorostolon*, Peuce S.N. 3-4 (2007), p. 305-316.

MĂRCULEȚ 2008a – V. Mărculeț, *Thema Paristrion-Paradunavon – c.1018/1020-c.1200/1202 – Istorie-Evoluție-Rol*, Mediaș, 2008.

MĂRCULEȚ 2008b – V. Mărculeț, *Mihail, arhontele orașelor paristriene și Mihail, vestarhos și katepano de Paradunavon – doi guvernatori ai themei Paristrion-Paradunavon la mijlocul secolului al XI-lea*, Hrisovul. Anuarul Facultății de Arhivistică, 14 (2008), p. 32-39.

MĂRCULEȚ 2009 – V. Mărculeț, *Un problème controversé de l'histoire du thème Paristrion-Paradounavon au XIe siècle: le gouvernement de Basielios Apokapes*, Istros 15 (2009), p. 163-177.

NESBITT, OIKONOMIDES 1991 – J. Nesbitt, N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, Washington D.C., 1991.

OIKONOMIDES 1965 – N.A. Oikonomides, *Recherches sur l'histoire du Bas-Danube aux Xe-XIe siècles: La Mésopotamie de l'Occident*, RÉSEE 3 (1965), 1-2, p. 57-79.

SEIBT 1996 – W. Seibt, *Review of Jordanov, Preslav*, ByzZ 89 (1996), p. 134-138.

SEIBT 2005 – W. Seibt, *Review of Jordanov, Corpus I*, ByzZ 98 (2005), p. 129-133.

STĂNESCU 1968 – E. Stănescu, *Denumirile bizantine ale regiunii de la Dunărea de Jos – în secolele X-XII – și sensul lor istoric*, SCIV 19 (1968), 3, p. 469-491.

STĂNESCU 1974 – E. Stănescu, *Byzance et les Pays roumains aux IXe-XVe siècles*, Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines. Bucarest, 6-12 septembre 1971, vol I, București, 1974, p. 393-431.

STEPHENSON 2003 – P. Stephenson, *The Balkan Frontier in the Year 1000*, în *Byzantium in the Year 1000*, Leiden-Boston, 2003, p. 109-133.

ŞESAN 1978 – M. Şesan, *Les thèmes byzantins à l'époque des Comnènes et des Anges (1081-1204)*, RÉSEE 16 (1978), 1, p. 45-55.

WASSILIOU, SEIBT 2003 – A.-K. Wassiliou, W. Seibt, *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, 2 Teil: Zentral- und Provinzialverwaltung, Vienna, 2003.

ZACOS 1984 – G. Zacos, *Byzantine Lead Seals II*, compiled and edited by J.W. Nesbitt, Bern, 1984.